

ВИЩА ОСВІТА ЯК ФАКТОР ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

С.О. Семеріков, І.О. Теплицький, О.П. Поліщук
Криворізький державний педагогічний університет, м. Кривий Ріг, Україна

Основною метою реформування системи вищої освіти України є її орієнтація на науково-освітню інноваційну діяльність, в якій університет виступатиме як сучасний навчально-науковий інноваційний комплекс, що інтенсивно генерує та передає суспільству не лише нові знання, а й нові технології. В умовах інтеграції системи вищої освіти України у європейське та світове освітнє співтовариство саме функції трансферу знань та технологій разом із фундаменталізацією навчання створюють умови для експорту як знань, так і технологій.

В Україні трансформаційні процеси в галузі вищої освіти, що розпочалися після здобуття незалежності, були обумовлені як особливостями суспільно-політичних процесів, так і складними економічними обставинами. Досить швидко стало зрозуміло, що від реформування вищої освіти буде залежати не тільки виживання вищих навчальних закладів, а й рівень розвитку самої держави. Тому було зроблено ряд спрямованих на перебудову вищої освіти кроків, які призвели до наступних структурних перетворень, що впливають на сучасний стан системи українських вищих навчальних закладів:

1. Перехід на багатоступеневу систему підготовки. Сьогодні в Україні існують 4 освітньо-кваліфікаційних рівні: молодший фахівець, бакалавр, фахівець і магістр [1].

2. Введення чотирирівневої системи акредитації ВНЗ. Перший рівень – технікуми й училища, другий – коледжі, третій – інститути, четвертий – університети й академії [1]. За певних умов інститути можуть одержати й четвертий рівень акредитації.

3. Перехід на кредитно-модульну систему підготовки. Першим кроком цього переходу був проведений в 2004–2005 р. педагогічний експеримент із впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу.

4. Орієнтація на інтеграцію в загальноєвропейський освітній простір через приєднання до Бонського процесу.

Проблеми, які постали перед вищими навчальними закладами у зв'язку з такою інтеграцією, змусили розглядати реформу вищої освіти головним чином через зміну методик навчання: «вищій освіті необхідно не тільки орієнтуватися на ринкові спеціальності, але й наповнювати зміст освіти новими матеріалами, впроваджувати сучасні технології навчання з високим рівнем інформатизації навчального процесу, виходити на творчі, ділові зв'язки із замовниками професіоналів» [2].

Для подолання зазначених проблем МОН України у березні 2005 року було взято курс на «інноваційний трикутник»: освіта, науково-дослідна та виробнича, підприємницька діяльність [3].

Цінність вищих навчальних закладів як фактора економічного й соціального розвитку визначається не тільки їхніми освітніми завданнями, а й їхнім науковим потенціалом. Тому все більшого поширення (у тому числі – на державному рівні [4]) набуває питання про автономію університетів: у такий спосіб університети намагаються самостійно знайти шляхи участі в реальному інноваційному розвитку, тому що від цього залежить не тільки економічний потенціал суспільства, а й їхнє власне майбутнє. Справа в тому, вказує В. Нікітін [5], що автономія означає для вищих навчальних закладів не тільки фінансову незалежність, але й забезпечення можливостей: впливати на державну політику в сфері вищої освіти; розробляти власну політику розвитку взаємин з іншими вищими навчальними закладами як усередині країни, так і за її межами; розробляти й реалізовувати власні способи організації навчального процесу. Як можна бачити, проблема автономії обговорюється не стільки як проблема незалежності, скільки як проблема активної участі університетів у суспільному й економічному розвитку. Університети повинні стати рівноправними учасниками інноваційних процесів, а не об'єктом державного регулювання з метою забезпечення цього інноваційного розвитку.

МОН України пропонує наступний ряд кроків з розвитку вищої освіти [2]: законодавчо розширити сферу працевлаштування випускників, підготовка яких проходила в рамках державних угод, на підприємствах, установах, організаціях будь-яких форм власності; розробити механізм економічного стимулювання підприємств, що створюють і бронюють робочі місця для молодих фахівців; підвищити ефективність цільової підготовки фахівців; посилити відповідальність підпри-

емств, організацій і установ за забезпечення соціально-побутових умов для молодих фахівців; удосконалити механізм довгострокового пільгового кредитування навчання молоді у вищих навчальних закладах.

Ще один напрям перетворення вищої освіти в Україні на справжній фактор інноваційного розвитку суспільства, – це розширення розуміння інноваційного компонента. У більшості випадків під інноваціями розуміють економічні або технологічні інновації. Водночас у суспільному полі представлені інтереси різних груп, пов'язаних з установами вищої освіти: суспільної еліти, уряду, міністерств та відомств, професійних груп, бізнесу, навчальних закладів, національних груп, батьків, громадськості, студентів, людей з обмеженими можливостями доступу до освіти тощо. Різні групи по-різному оцінюють якість освіти, і з часом їхні пріоритети можуть змінюватися. Це означає, що установи вищої освіти мають враховувати ці зміни й відповідним чином міняти свою політику [5].

Інноваційність вищої освіти в цьому випадку трактується не як випереджальна діяльність, а як процес постійних змін, тісно пов'язаних зі змінами в суспільстві та економіці, але не повністю ними обумовлених. Однак на сьогодні державна політика орієнтована на статичне уявлення про зв'язки суспільних груп та вищої освіти. Зокрема, основним елементом прив'язки змісту освіти до суспільних потреб вважаються державні стандарти, які покликані віддзеркалити ці потреби й бути основою організації навчального процесу. Держава замість ролі координатора відносин між системою вищих навчальних закладів і суспільством намагається відігравати роль ініціатора інновацій, визначаючи *інновації як «новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукцію або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери»* [6, 18].

На думку М.О. Зубрицької [7], вища освіта не зможе ефективно функціонувати без: 1) чітких економічних принципів її розвитку; 2) гнучких і результативних механізмів фінансового менеджменту; 3) стратегії підвищення соціально-економічного статусу педагогічних і наукових співробітників вищих навчальних закладів. В умовах дефіциту бюджету, з яким зіштовхується Україна, це означає необхідність надання вищим навчальним закладам можливості самим планувати свою економічну траєкторію, не очікуючи підтримки держави. На думку С.М. Ніколаєнка [3], для цього потрібно вжити наступних заходів:

- диверсифікувати джерела фінансування;
- комерціалізувати об'єкти інтелектуальної власності;
- поглибити співробітництво вищих навчальних закладів із промисловими підприємствами та із закордонними ВНЗ.

Виходячи з цих пропозицій, Інститут інноваційних технологій і змісту освіти визначив *інноваційну діяльність як «діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг»* [6, 18]. Відповідно до даного трактування інноваційної діяльності вища освіта розглядається як одне із джерел інноваційного розвитку, а вищі навчальні заклади активно впливають на інноваційні процеси і тому обґрунтовано піднімаються питання якості підготовки фахівців, змісту освіти, доступності освіти, зв'язку освіти і науки тощо. У межах цього трактування центральне місце посідає орієнтація на майбутнє: інноваційність розуміється як постійне стратегічне планування, можливе в умовах фундаментальної освіти.

Враховуючи актуальність інновацій для досягнення цілей соціально-економічного розвитку, питання активізації інноваційної та інвестиційної діяльності є пріоритетними як для розвинених країн, так і для країн з перехідною економікою. Україна має досить потужний науково-технічний потенціал, значні досягнення в різних галузях науки, зокрема – у фундаментальних дослідженнях. Разом з тим, як і в багатьох країнах СНД, після 1991 року спостерігається зниження питомої ваги організацій, які здійснюють розробку та впровадження інновацій. Відкриття внутрішнього ринку для закордонних товарів та технологій призвело до падіння попиту на вітчизняну наукомістку продукцію. В існуючих умовах в якості однієї зі стратегій збереження наукового потенціалу вищої школи може розглядатися міжнародне співробітництво вищих навчальних закладів. Важливим напрямом міжнародного співробітництва може бути спільна діяльність ВНЗ в сфері підготовки кадрів для виробництва й експорту науково-технічної продукції. Разом з тим зрозуміло, що в довготрива-

лій перспективі подібна стратегія є безперспективною: експорт технологічних розробок та передавання прав на них закордонним власникам сприяє посиленню технологічного лідерства потенційних конкурентів вітчизняних виробників на зовнішніх та внутрішніх ринках.

У відповідності до частини 2 статті 16 розділу III Закону України «Про інноваційну діяльність», «інноваційне підприємство може функціонувати у вигляді інноваційного центру, інноваційного бізнес-інкубатора, технополісу, технопарку, центру трансферу технологій, інноваційно-технологічного кластеру тощо». Відкритість визначення інноваційного підприємства надає можливість пропонувати та досліджувати й інші його форми, такі як *інноваційний університет* – «університет, що сприяє прискореному розвитку соціуму, тобто функціонуванню інноваційного суспільства за рахунок інтенсивного та масштабного передавання нових, згенерованих в університеті знань, включаючи технології в найрізноманітніших (природничо-наукових, технічних та соціально-гуманітарних) галузях людської діяльності» [8].

Визначальна риса (і одночасно перша функція) інноваційного університету – наявність системи трансферу знань, що включає організаційну підсистему трансферу технологій. Відмінність від традиційної функції університету – генерації нових знань та введення їх в обіг – полягає в тому, що суспільство, засноване на знанні, не тільки вимагає значно більш швидкого використання досягнень науки в практиці, але й породжує технології, що прискорюють цей процес. Створення гнучкої, мобільної системи трансферу знань забезпечує умови для розвитку ланцюжка «університет – підприємства високих технологій – бізнес» з конкретними користувачами результатів наукових досліджень та зворотним зв'язком з університетом як з точки зору напряму досліджень, так і якості підготовки фахівців. Друга найважливіша функція інноваційного університету, прямо пов'язана з першою, – функція інтегратора знань: університет стає фактично центром інтелектуального потенціалу суспільства. В умовах глобалізації функція трансферу знань для інноваційного університету набуває самостійного значення як можливість експорту вітчизняної освіти та технологій.

Функції інноваційного університету характеризуються в основному ринковими властивостями. Ймовірнісний характер ринкового попиту, що вимагає мобільної, гнучкої поведінки в діяльності підрозділів університету, найуспішніше може бути реалізований саме в міждисциплінарному полі, на рівні співробітництва з іншими кафедрами, факультетами та науково-дослідними структурами. Подібний механізм функціонального об'єднання найкращих ресурсів та інтелектуального потенціалу пропонується в пріоритетному національному проекті «Освіта», реалізацію якого розпочато в Росії в 2005 році.

Успішне функціонування інноваційного університету спрямоване, в остаточному підсумку, на підвищення якості освіти, що в останні роки все більше пов'язується з компетентнісним підходом.

Література

1. Закон України «Про вищу освіту» / Верховна Рада України. Інститут законодавства. – К., 2002. – 96 с.
2. Загальні відомості про вищу освіту в Україні [Електронний ресурс]. – К., 2006. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/education/higher/higher>
3. Ніколаєнко С. М. Вища освіта і наука – найважливіші сфери відповідальності громадянського суспільства та основа інноваційного розвитку [Електронний ресурс] / Ніколаєнко С. М. – 24 березня 2005. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/education/higher/topic/rzvovs>
4. Клепко С. Ф. Автономія університету і міждисциплінарна інтеграція [Електронний ресурс] / Клепко С. Ф. – [2006]. – Режим доступу : <http://www.cfh.lviv.ua/seminar2/Klepko.htm>
5. Нікітін В. Спроможність до автономії [Електронний ресурс] / Нікітін В. – [2006]. – Режим доступу : <http://www.cfh.lviv.ua/seminar2/Nikitin.htm>
6. Комплекс нормативних документів для розроблення складових системи галузевих стандартів вищої освіти : за загальною редакцією В. Д. Шинкарука. – К. : МОН України; Інститут інноваційних технологій і змісту освіти, 2008. – 69 с.
7. Зубрицька М. О. Вища освіта України буде такою, якою ми її хочемо бачити і якою її зробимо [Електронний ресурс] / Зубрицька Марія // Академічна спільнота. – 17 лютого 2005. – Режим доступу : <http://tpl.org.ua/ukr/article;2/>
8. Стронгин Р. Г. Инновационный университет : новый подход к управлению / Стронгин Р. Г., Грудзинский А. О. // Высшее профессиональное образование и кадровая политика в современной

